

A RÉGI GYŰJTEMÉNYEK DIGITÁLIS REKONSTRUKCIÓJA

CERL-KONFERENCIA GÖTTINGENBEN

A göttingeni Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek (SUB) adott otthont 2019 októberében az Európai Kutatókönyvtárak Konzorciuma (Consortium of European Research Libraries, CERL) éves találkozájának. Az ún. „Történelmi épületben” (*Historisches Gebäude*) elhangzott előadások témája a *Gyűjtemények és hálózatok: Szövegek, kiadványok és műtárgyak történeti kapcsolatának digitális módszerekkel történő helyreállítása* volt.¹ A jelenlévőket elsőként *Kristian Jensen*, a CERL elnöke köszöntötte, kiemelve a szakmai közösség által az elmúlt évtizedben végzett digitalizáció és a nagy mennyiségű adatkezelés során szerzett tapasztalatok jelentőségét. Ezután *Wolfram Horstmann* professzor, a SUB igazgatója üdvözölt bennünket, röviden bemutatva az intézményben folyó munkát.

Historisches Gebäude

Az első előadásban *Uwe Sikora* (SUB) szokatlan területre kalauzolta a hallgatóságot. Németországban folyik ugyanis az

¹ Collections and Networks : Reconstructing the Historical Context of Texts, Publications and Objects with Digital Methods. A konferencia programja: <https://www.cerl.org/services/seminars/presentations2019>

IDIOM-projekt,² amelynek részeként a maja hieroglifikus szövegek katalógusát fejlesztik XML alapon. Az épületeken, szteléken, kerámiákon és más felületeken fennmaradt kb. tízezer hieroglif-szöveg megfejtésére korábban már többféle jelkatalógus készült, amelyek különbözősége okozott némi nehézséget a kutatások során. Az új adatbázisban a jeleket hordozó emlékek pontos leírása és fotódokumentálása mellett hangsúlyos nyelvészeti kérdésekre is választ kell adnia a szakembereknek. A végső cél a klasszikus maja nyelv szótárának összeállítása.

Susanne Al-Eyrani (SUB) Georg Thomas von Asch báró (1729–1807) göttingeni egyetemi könyvtárban őrzött hagyatéka digitalizált anyagának „újrakontextualizálásáról” tartott előadást.³ A Göttingenben orvostudományokat folytató von Asch szentpétervári működése során sem feledkezett meg az egykori egyeteméről, évtizedek alatt több mint száz ládányi értékes anyagot küldött Németországba. Az Ázsiától Észak-Afrikán át Európáig gyűjtögető főnemes a numizmák, szobrok, néprajzi tárgyak, őskövületek mellett kb. 2000 könyvet és 250 kéziratot is ajándékozott. Az ezekből származó egyes dokumentumok és tárgyak leírásakor a szakemberek a beszerzés körülményeire is figyelemmel voltak, a rekonstrukció legfőbb célja az egyes elemek közötti egykor létezett kapcsolatok helyreállítása volt. Példaként egy gyógyszerészkönyvet láthattunk, amelyről von Asch megemlékezett az egyik levelében, s amely említést ezután a ma is meglévő példány leírása mellé bevezették

² <https://www.iae.uni-bonn.de/forschung/forschungsprojekte/laufende-projekte/idiom-dictionary-of-classic-mayan/interdisciplinary-dictionary-of-classic-mayan-idiom>

³ <https://www.sub.uni-goettingen.de/en/projects-research/project-details/projekt/asch/>

a könyvtári katalógusba. Mindez felbecsülhetetlen jelentőségű a provenienciakutatás szempontjából.

A kávészünet után *Andreas Walker* (SUB) a CERL régi könyves adatbázisa (Heritage of the Printed Book, HPB)⁴ fejlesztése során készült felhasználói igényeket szondázó felmérést ismertette. A kb. nyolcmillió rekordot tartalmazó adatbázis 2018 óta a nem CERL-tagok számára is nyilvánosan elérhető, fejlesztése folyamatosan zajlik. A felmérés szerint a HPB tipikus felhasználója nem kifejezetten IT-szakember, hanem olyan kutató, aki igényli az egyszerűen kezelhető felületeket, és akinek magasabb igényei vannak az adatok egyszerű visszakeresésénél. Példaként említette, hogy a lefolytatott interjúk hatására beépítenek olyan megoldásokat is, amelyek az egyedi keresési eredményekből térképeket és idővonalakat („timeline”) generálnak. Ezek segítségével grafikusan is szemléltethetővé válik például, hogy egy adott műnek mely városokban vagy területeken jelent meg kiadása (például Luther-művek a Rajna-mentén), vagy milyen gyakorisággal jelentek meg egy kiválasztott szerző művei.

Brian Geiger és *Bryan Tarpley* a University of California szakemberei az *English Short Title Catalogue* (ESTC)⁵ linked data-konverziójáról tartottak előadást. Az elmúlt nyolc évben előbb a 490.000 MARC-formátumú rekordot konvertáltak RDF-be, majd kialakítottak egy olyan új kezelőfelületet, amely a regisztrációt követően lehetővé teszi a hozzájuk fűzhető megjegyzések beírását is. Mindez hozzájárul az adott példányról online formában zajló szakmai eszmecserehez. Az eredeti célkitűzések mellett felvázolták a szerzett tapasztalatokat is.

Mikko Tolonen és *Leo Lathi* a nagymennyiségű bibliográfiai rekorddal végzett történeti kutatásokról tartott közös előadást. A University of Helsinki és a University of Turku kutatói az

ESTC, a HPB és a finn nemzeti bibliográfia, a Fennica⁶ rekordjainak felhasználásával nyerhető művelődéstörténeti eredményeket ismertették a közönséggel. Az ESTC alapján végzett kutatásról szólván kiemelték például a kanonizáció és a megjelenés gyakorisága közötti összefüggést (pl. a Glasgowban megjelent művek váltak a legjobb eséllyel az angol irodalmi kánon részévé). Bemutatták továbbá a kiadói hálózatok regisztrálhatóságát, valamint a tematikus változás nyomkövethetőségét: hogyan váltották fel például a 17. század közepén a teológia egyeduralkodó világi műfajok. Véleményük szerint a digitális bölcsészet eszközeivel részben újra lehet majd írni az európai könyvtörténet egyes fejezeit.

Az ebéd után első előadóként a jeles oxfordi művelődéstörténész, *Howard Hotson* üdvözölt. A professzor által felvázolt projekt a kora újkorban egész Európát behálózó „republic of letters” jelenségét kutatja 200 fő részvételével 33 országban.⁷ A hálózatok feltérképezésének első eleme a technológiai háttér megteremtése volt (COST Action).⁸ Ezt követően felmérték a levelek, mint „hálózatszervező elemek” működését. A 16–18. századi kéziratos levelek rekordjainak létrehozásakor minden esetben hasonló séma szerint dolgoznak: rögzítik a küldő és a címzett személyét, a küldés és a fogadás idejét és földrajzi helyét, a levél szövegét, amely lehet teljes, vázlat vagy másolat. A levélben foglaltak Dublin Core metadatokkal való ellátása után más adatbázisokból nyert további részletekkel gazdagítják a leíró rekordokat, például peregrinációs albumok, egyetemi anyakönyvek és disputációk adataival. A projekt alapjait és tapasztalatait bemutató kötet a közelmúltban jelent meg a göttingeni egyetemi kiadónál.⁹

⁶ <https://www.kansalliskirjasto.fi/en/node/161>

⁷ www.republicofletters.net

⁸ <https://www.cost.eu/cost-actions/what-are-cost-actions/>

⁹ *Reassembling the Republic of Letters in the Digital Age: Standards, Systems, Scholarship*, eds. Howard Hotson, Thomas Wallnig, Göttingen, Göttingen Univ. Press, 2019.

⁴ <https://www.cerl.org/resources/hpb/main>

⁵ <https://estc.ucr.edu/>

Előadás közben

Mathias Göbel (SUB) a göttingeni egyetemi könyvtár újabb projektjét mutatta be, amelyben a szemantikus hálózatokat vizsgálták strukturált szövegadatbázisokban. A riasztó cím ellenére meglepően izgalmas területre nyerhettünk betekintést: a 19. századi kéziratos jegyzetfüzetek újszerű feldolgozásának világába. A göttingeni kollégák korábban Theodor Fontane jegyzetfüzetét dolgozták fel speciális hibrid-kiadásban.¹⁰ A népszerű kis formátumú füzetek számos érdekes bejegyzést rejtene, például Luther szerepével és a reformációval kapcsolatos ismeretek korabeli kiterjedésére nézve. Az egyes füzetek bejegyzéseinek többretegű feldolgozását követően (kép és szöveg kereshető formában, metaadatokkal ellátva) akár háromdimenziós modellben is ábrázolhatóak az egyes bejegyzések vagy földrajzi helyeik között fennálló kapcsolatok.

A délutáni kávészünetet követően *Mia Ridge*, a British Library Western Heritage Collections részlegének digitális kurátora videofelvételről tartotta meg az előadását. A bemutatott *Living with Machines* („Élet a gépekkel”) projekt célja, hogy digitális eszközök igénybevételével feltárja: hogyan hatott a 19. századi ipari forradalom során végbement nagyarányú gépesítés

a társadalom működésére.¹¹ Forrásaik főként a British Library anyagából származnak, különösen fontosak a korabeli folyóiratokban közölt beszámolók, hírek és hirdetések. A régi nyomtatott szövegek OCR-rel való felismertetése után nagyléptékű számítógépes adatfeldolgozással nyernek ki eredményeket. Kiemelte, hogy az új módszerek és a tömeges adatfeldolgozás a történelem számára egészen új kérdések feltevését teszik lehetővé.

Robert Giel, a Staatsbibliothek zu Berlin kéziratárának vezetője előadásából megtudhattuk, hogyan készül egy új, németországi intézményekben őrzött kéziratokat feltáró honlap.¹² A korábbi hasonló, ám nem teljes körűen gyűjtő oldalakkal szemben elérkezett az idő egy központi regiszter létrehozására. Az új portál tervezése során nagyban támaszkodtak a technikai lehetőségek miatt megváltozott kutatói igények felmérésére. A klasszikus leírások közlése mellett metaadatokkal látják el a kéziratokról készült egyedi azonosítóval ellátott fotókat. A portál célközönsége a klasszikus értelemben vett kutatók és kutatói közösségek, könyvtárak és levéltárak, valamint a katalogizálók köréből kerül ki. Utóbbiak hasznos forrásként használhatják a feltárt adatokat a saját intézményükben tárolt kéziratok feldolgozásához. A regisztrált felhasználók jegyzetelhetik is az egyes rekordokat, amely nyomán akár tudományos viták is kibontakozhatnak.

A konferencia utolsó előadását *Bettina Gierke*, a wolffenbütteli Herzog August Bibliothek (HAB) projekt-koordinátora tartotta. A FID BBI (Fachinformationsdienst Buch-, Bibliotheks- und Informationswissenschaft) projekt¹³ a HAB és a Lipcsei Egyetem együttműködésén alapul. A közös munka során HAB szolgáltatja a digitalizált dokumentumait, az egyetem pedig a szükséges technikai hátteret biztosítja. A

¹⁰ <https://www.sub.uni-goettingen.de/projekte-forschung/projekt/details/projekt/theodor-fontane-notizbuecher/>

¹¹ <https://www.bl.uk/projects/living-with-machines>

¹² <https://handschriftenportal.de>

¹³ www.katalog.fid-bbi.de

korábban digitalizált és a jövőben digitalizálni tervezett anyagokból kutatók bevonásával, nyílt forráskódon alapuló új információs struktúrát építenek fel a könyv- és könyvtártörténeti kutatások elősegítésére. Befogadják egyrészt a nagyobb könyvtári katalógusok adatait (pl. British Library) és a nemzeti repozitóriumok anyagát (pl. Gallica), másrészt a metaadatokat emelnek át online forrásokból (VD 16, a VD 17, az ISTC¹⁴ és az ESTC). Hazai kutatók számára is előnyös lehet, hogy nagyobb mennyiségű nem jogvédett online access közleményeket kínálnak ingyenesen, illetve egy korábbi pályázat maradványának felhasználásával hamarosan indítanak egy beérkező megrendelésekre vonatkozó digitalizáló szolgáltatást.

A Paulinerkirche

ben. Izgalmas látványt nyújtott a 13. század végén épült gótikus Paulinerkirche, az egykori domonkos kolostori templomból kialakított egyetemi templom, rendezvényterem és „látvány-raktár”, amelyben kiállításokat is rendeznek. A 19. századi épületszárnyban található az egyetem történeti állománya, melynek impozáns részlege az eredeti tartalmi osztályozás szerinti rendben megőrzött Heyne-terem. A két világháború közötti német kultúrpolitika a göttingeni egyetemi könyvtárat jelölte ki a magyar anyag gyűjtésére. A kiemelt forrásokból jelentős mennyiségű magyar és magyar vonatkozású folyóirat és könyv került ide, amelynek kéziratos katalógusa két vaskos folio kötetet tesz ki.

Raktári polcok a Heyne-teremben

* * *

A konferencia végén a vendéglátó intézmény történeti gyűjteményét látogattuk meg. Megismerhettük a kb. 160.000 kötetes, főként 1850 előtt megjelent állomány történetét és jellemző csomópontjait (nyomtatványok, kéziratok, térképek, metszetek). A muzeális gyűjtemény rendkívül jól szervezett: évtizedek óta átlagosan 15–18 könyvtáros foglalkozik a szolgáltatással, 3 állandó és 2 részmunkaidős restaurátor/könyvkötő dolgozik az intézmény-

Örök kérdés, hogy idegenből hazatérve érdemes-e összevetni egy teljesen más környezetben létező, nemzetközi mércével mérve is csúcsteljesítményre képes intézmény vagy munkaközösség működését az itthoniakkal. Nem versenyezhetünk velük sem anyagiakban, sem felszereltségben, sem a humán erőforrást tekintve. Tanulságos volt megtapasztalni, hogy a bemutatkozó (zömében németországi) könyvtárak rég nem küzdenek a katalógizálatlansággal, hanem a teljes állományt lefedő online katalógusaikra, valamint a rohamosan bővülő digitális

¹⁴ Incunabula Short Title Catalogue: <https://www.bl.uk/catalogues/istc/>

gyűjteményekre, repozitóriumokra alapozva hoznak létre a kutatói igényekre szabott nagyméretű adatbázisokat. A középtávú projektekben programozókat, „adat- és szövegbányászokat” állítanak hadrendbe a legmodernebb informatikai háttérrel. Összekapcsolják a könyvtári- és múzeumi rekordokat és a mögöttük lévő műveket és műtárgyakat a máshol elérhető adatokkal, hogy azok új típusú kutatások alanyai lehessenek. A 16–19. századi gyűjteményekben még természetes szimbiózisban létező műtárgyak, nyomtatott könyvek és kéziratok újra egy rendszerben válnak kutathatóvá még akkor is, ha fizikailag különböző táruk mélyén őrzik őket.

A projektek sikerének kulcsa azonban nem kizárólag a technológiai tudás, hanem gyakran

az együttműködés képessége: mindenki adja a legjobb tudását, hogy a közös munkában kiegészülve valami olyat hozzon létre, amire önmagában nem lett volna képes. Ezen a téren lenne még tanulnivalónk és az Egyházi Könyvtárak Egyesülete ebben feltétlenül partner: (tovább) képzí és együttműködésre biztatja a kollégákat. A CERL-hez való csatlakozásunkat is ezek fényében érdemes végigvinni, tudva, hogy a HPB adatbázis számára felajánlott rekordjaink a közeljövőben hasonló nemzetközi projektek alapjául szolgálhatnak.

dr. Oláh Róbert

Tiszántúli Református Egyházkerület

Nagykönyvtára

ÜNNEPI MEGEMLÉKEZÉS

AZ ORSZÁGOS KATOLIKUS GYŰJTEMÉNYI KÖZPONT (OKGYK) FENNÁLLÁSÁNAK 50 ÉVES ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Október 15-én az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ (továbbiakban OKGYK és Központ) ünnepi megemlékezésre hívta egykori és jelenlegi munkatársait a magyarországi katolikus könyvtárak vezetőit, könyvtárosait.

A meghívón a következő idézet szerepelt II. János Pál pápa *Fides et ratio* kezdetű, a hit és az értelem kapcsolatáról szóló, püspökökhöz intézett enciklikájából, amely 1999. szeptember 14-én jelent meg: „*Mivel a kultúrák mélyen a humánumban gyökereznek, magukban hordozzák a tanúságot az egyetemes és transzcendens valóság iránti nyitottságról, ami az ember sajátossága.*” (Fides et ratio 70.)

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia irodaházában megtartott rendezvény szentmisével kezdődött, melyet Bábel Balázs

kalocsa-kecskeméti érsek, az Országos Egyházművészeti és Műemléki Tanács (OEMT) elnöke mutatott be.

Az ünnepelő közösséget Varga Lajos váci segédpüspök, az OKGYK igazgatója köszöntötte, kiemelve, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar (MKPK) által létrehozott intézmény egyaránt segítséget nyújt az egyházi gyűjtemények iránt érdeklődő hívő seregnek és a kívülállóknak is.

Ezután előadások következtek. Farkas Attila atya, művészettörténész (1969-től az OKGYK múzeumi szakelőadója, majd 1993-tól a 2006-ban történt felmentéséig annak intézményvezetője) a Központ létrejöttéről, és a kezdeti időszakról beszélt. Elmondta, hogy az intézmény gondolata már 1949-ben is felvetődött, tehát akár 70 évesnek is mondhatnánk. A Központ létrejöttét, a munka elvégzését a háború utáni